

PRÁVNÍ ASPEKTY UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ – FUNKČNÍ CÍL NEBO JEN CHIMÉRA

Prof. JUDr. Milan Damohorský, DrSc.¹

ÚVOD

Trvale udržitelný rozvoj (anglicky: *sustainable development*, německy: *die Nachhaltigkeit*, francouzsky: *developpement durable*, italsky: *sviluppo sostenibile*, polsky: *zrownowazony rozwój*, španělsky: *desarollo sostenible*, ukrajinsky: *stalij razvitok* atd.) je pojmem a fenoménem, se kterým se celosvětově setkáváme zhruba posledních čtyřicet let právního i ekologického vývoje a bádání. Málolteré sousloví je celosvětově tak často užíváno a známé.

Prvně se toto slovní spojení objevilo ve zprávě Světové komise pro životní prostředí a rozvoj (*World Commission on Environment and Development - WCEL*) zvané „Naše společná budoucnost“ (*Our Common Future*).² Této komisi v osmdesátých letech minulého století předsedala bývalá norská ministerská předsedkyně Dr. Gro Harlem Brundtlandová.³ Po ní se často i tato komise, respektive zpráva označovaly jako Komise či Zpráva Brundtlandové.

Právní definici trvale udržitelného rozvoje (dále též jen **TUR**) můžeme v platném českém právu najít v ustanovení § 6 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, kde je definován jako:

„Takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.“

V souvislosti s trvale udržitelným rozvojem je však nezbytné si uvědomit a připomenout i pojem a vymezení tzv. přírodních zdrojů z § 7 téhož zákona.

„Přírodní zdroje jsou ty části živé nebo neživé přírody, které člověk využívá nebo může využívat k uspokojování svých potřeb. Obnovitelné přírodní zdroje mají schopnost se při postupném spotřebovávání částečně nebo úplně obnovovat, a to samy nebo za přispění člověka. Neobnovitelné přírodní zdroje spotřebováváním zanikají.“

¹ Tento můj příspěvek vznikl v rámci programu RUK – Cooperatio Law – Environmental Law a je výstupem činnosti Katedry práva životního prostředí Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

² Blíže v českém vydání *Naše společná budoucnost*, Academia, Praha 1991.

³ S Dr. Gro Harlem Brundtlandovou jsem měl možnost se osobně setkat v rámci velké environmentální konference, kterou na počátku 90. let minulého století uspořádal ve velké aule Vysoké školy zemědělské v Praze na Suchdole (dnešní ČZU) tehdejší federální ministr životního prostředí Ing. Josef Vavroušek.

Trvale udržitelný rozvoj nebo často i život má jako své tři pilíře oblasti, v nichž se projevuje, kterými jsou sféra A. ekonomická (hospodářská), B. sociální (společenská) a C. environmentální (v oblasti životního prostředí). Je charakterizován nejen mezigenerační solidaritou v oblasti naplňování **základních životních potřeb (1. zdravotní péče, 2. výživa a přístup k pitné vodě, 3. vzdělání, 4. práce a 5. bydlení)**, ale i maximální šetrností ve využívání neobnovitelných zdrojů, ale i velmi uvážlivým využíváním zdrojů obnovitelných a alternativních, neboť ani ty nejsou zcela nevyčerpatelné.

Lze tedy závěrem úvodu konstatovat, že trvale udržitelný rozvoj, jakkoliv není úplně přesně věcně a právně definován, představuje dnes poměrně rozsáhlý, pozoruhodný a dynamicky se vyvíjející a měnící koncept, a to jak v právu, tak i v ochraně životního prostředí samotné.

Závěrem mého úvodu si dovoluji poznamenat, že na vícero místech tohoto pojednání budu pracovat i metodou tzv. „orální historie“ tedy popisovat situace a fakta, které jsem za čtyři desítky let v ochraně přírody a životního prostředí osobně zažil. To může samozřejmě být zatíženo i určitou mírou subjektivismu, ale výklad to jistě oživuje.

KONCEPT A PRINCIP TUR VE VZTAHU K LIDSKÉ OSOBNOSTI

Pojem trvale udržitelný rozvoj se v českém platném právu neobjevuje jen v zákoně o životním prostředí, ale i v zákoně o ochraně přírody a krajiny či v současném i minulém stavebním zákoně (zde pojem „*udržitelný rozvoj území*“) atd. Není však užíván příliš často a široce a je spíše využíván v preambulích či ustanoveních obecných, jakkoliv mnohá konkrétní ustanovení právních předpisů, lze za prvky TUR jistě považovat, byť tak nejsou explicitně označeny.

Pojem trvale udržitelný rozvoj se ve společenských, ale do jisté míry i v přírodních vědách vyskytuje ve vícero významech či smyslech. Prvním z nich je CÍL (tedy směřování), druhým je PROSTŘEDEK (tedy cesta), třetím je KONCEPT či koncepce a konečně posledním čtvrtým je PRINCIP, a to nejen právní.

Pokud jde o jeho pojetí jako právního principu (zásady), pak jistě patří do jakési ostatním principům předřazené či nadřazené kategorie „*superprincipů*“, a to spolu s „principem životního prostředí jako nejvyšší hodnoty“ a „principem vysokého stupně ochrany ŽP“, uplatňovaném zejména v unijním právu. Často navíc působí společně s či podpůrně k ostatním ryze právním principům.

V českých podmínkách se konceptu i principu trvale udržitelného rozvoje věnoval po roce 1989 velmi intenzivně Josef Vavroušek⁴, inspirovan a veden ze-

⁴ Blíže ve vzpomínkách na Josefa Vavrouška například v Damohorský, M. : Dva koncepty Josefa Vavrouška, ČPŽP č. 4/2024, str. 13–16. či v Damohorský, M. – Stejskal, V.: Diplomové práce z oblasti práva životního prostředí oceněné Cenou Josefa Vavrouška v jubilejním 25. ročníku. PF UK Praha 2020. Předmluva.

jména díly a myšlenkami Denise L. Meadowse, amerického ekonoma, prognostika a futurologa.⁵ Je možné ho tak považovat za hlavního propagátora a protagonistu TUR v ČSFR a posléze v ČR v devadesátých letech minulého století⁶. V roce 1992 (přesně 16. října 1992) pak J. Vavroušek zakládá Společnost pro trvale udržitelný život (STUŽ), která byla v době svého založení exkluzivní skupinou vysokoškolské inteligence (vědců i umělců). Po jeho smrti až do dneška však tato Společnost postupně eroduje a upadá, protože v jejím čele již nestojí žádná dostatečně uznávaná a výrazná osobnost a původní členstvo ji buď opouští či to starší postupně umírá. Budoucnost STUŽ se tak jeví velmi nejistou.

Je třeba si však připomenout i společenskovední a medicínská východiska trvale udržitelného života v samotné lidské podstatě. Pojednává o nich velmi výstižně stručný svazek knihy F. Koukolíka již v roce 1994.⁷ Za klíčovou je třeba zřejmě považovat hned první větu Úvodu tohoto díla, která říká, že „*Stavebním kamenem trvale udržitelného vývoje je normální lidská osobnost*“. F. Koukolík pak dělí lidské osobnosti na normální a tzv. deprivanty, kteří jsou značnou hrozbou jak pro trvalou udržitelnost, tak i pro svobodu a demokracii.

Normální by dle F. Koukolíka „*byla harmonická ideálně průměrná osobnost, která se však ve skutečném životě nevyskytuje*“?! „*Za normální lidskou bytost je tedy možné považovat temperamentově a charakterově vyvážené jedince...*“.

Naopak tzv. „*deprivant je člověk, kterému biologické, psychologické nebo sociální vlivy nedopřály dosáhnout normu spíše citového a morálního života než poznávacích funkcí*“. F. Koukolík se domnívá, že „*většina deprivantů vzniká učením – všemi sociálně psychologickými vlivy, jejichž tlak roste úměrně zhoršování sociálního a přírodního prostředí*“.⁸

Právě s tímto dělením lidí a s postupným přírůstkem deprivantů, též pod vlivem zhoršování sociálního i přírodního prostředí, dochází ke vzdalování se trvale udržitelnému rozvoji a příznivému stavu životního prostředí a jeho složek vůbec. Řešení těchto problémů spatřuje F. Koukolík mimo jiné i v působení „*ekologické výchovy, která by měla využívat vlivy působící proti vlivům a důsledkům deprivace, které jsou známé a velmi nebezpečné osobně, skupinově i globálně*“.

Je tedy vcelku zřejmé, že rostoucí počet deprivantů, a to zejména v řídicích, vedoucích a rozhodovacích funkcích a postaveních ohrožuje vedle dalšího i trvale

⁵ Denis L. Meadows byl mimo jiné vedoucím autorského kolektivu zprávy pro tzv. Římský klub, která byla nazvána Meze růstu (The Limits to Growth) a publikována v roce 1972. Ta je dodnes považována za jedno ze světově nejvýznamnějších pojednání svojí doby.

⁶ Mnohé myšlenky J. Vavrouška jsou obsaženy například ve Vavroušek, J. a kol.: Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života. Sborník přednášek. STUŽ a Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého. Olomouc 1993, str. 5–6 a 91–101.

⁷ Blíže viz Koukolík, F.: Fyziologický základ chování člověka ve vazbách na trvale udržitelný vývoj a uchování vztahů člověk – příroda (Současnost a alternativy vývoje). Český ekologický ústav, Praha 1994.

⁸ Blíže k teorii tzv. deprivantů v Koukolík, F. – Drtilová, J.: Vzpoua deprivantů. Makropulos, 1996.

udržitelný rozvoj společnosti, ať již se jedná o úroveň obce, školy, státu nebo celého lidského společenství. Tato tendence je v praxi více než alarmující.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Lze tedy stručně shrnout, že trvale udržitelný rozvoj je významným, ale právně jen velice těžko uchopitelným principem, konceptem a cílem ochrany životního prostředí, a to pro svoji pojmovou o obsahovou nevyhraněnost až bezbřehost, ale i nemožnost jej tvrdě definovat a uchopit. Je příliš měkký (*soft*), než aby mohl být plně uplatňován v „*hard*“ právních normách.

Vzhledem k tomu, že se jedná o koncept spíše etický než exaktní, uchopuje se právem jen velice těžko. Právo má obecně s etikou i estetikou poměrně značné problémy, protože tyto jsou do značné míry kategoriemi subjektivními. Příklady v tomto směru mohou být ochrana krajinného rázu či zvířat proti týrání. Jakkoliv tyto instituty již řadu let v právu existují, je praktická aplikace jejich ochrany stále ještě poměrně dosti problematickou, zejména pokud jde o hranice práva.

TUR se však propisuje nejen do ochrany klimatu, ale i do ochrany biodiverzity či nakládání s odpady ve směru k oběhovému hospodářství. Vždy však ukazuje či připouští, že nulová varianta není vyloučená a někdy by byla dokonce chtěná a žádoucí.

Je tu však často nebezpečí jakéhosi nadužívání a zprofanování tohoto pojmu, zejména na úsecích ekologii cizorodých. Příkladem v tomto ohledu může být nedávné i současné české stavební právo. Může tedy jít o jakési bezobsažné „lakování na zeleno“.

Osobně se domnívám, že nelze TUR zavádět jako celkovou koncepci všude, ale spíše vyplňovat jeho dílčími konkrétními ustanoveními a prvky současné již platné právo, a to postupně od nižších po vyšší úroveň.

ZÁVĚR

Ačkoliv se na trvale udržitelný rozvoj často nahlíží jako na tzv. „lochneskou příšeru“, pod heslem „*všichni o ní mluví, ale ještě ji nikdo neviděl*“, je zřejmé, že jde o velmi významný koncept, který se projevuje jako strategie, cíl i právní princip zároveň. Otázkou však je, do jaké míry je v současné době vůbec dosažitelný či naplnitelný, a to jak z důvodů již nadměrného vyčerpání přírodních zdrojů, tak ale i s rostoucím množstvím deprivantů ve světové (obdobně i evropské a české) populaci a politice. Prognóza tedy není příliš optimistická a mnozí teoretici se tak přiklánějí k názoru, že si budeme muset spíše zvyknout na nové koncepty jako jsou „*setrvalá stagnace*“ či dokonce „*snesitelný úpadek*“. Kéž by se mylili!

Udržitelný rozvoj by dle mého názoru může být vyjádřen jen dvěma základními hodnotami a pojmy, a těmi jsou „**skromnost a slušnost**“. Těchto hodnot se nám však v poslední době všeobecně velice nedostává. Jsou to však opět pojmy a hodno-

ty, které se vyvíjejí v prostoru a času, byť jejich základ zůstává poměrně jasný a stálý. Zahrnul bych sem možná ještě i pojmy šetrnosti a uvážlivosti.

Trvale udržitelný rozvoj rozhodně není pouhou chimérou, tedy přeludem či klamnou představou, ve smyslu něčeho nereálného (jakési vidiny). Není však ještě ani plně funkčním (plně dosažitelným) cílem, a to právě s ohledem na výše uvedené problémy – zejména na straně lidských osobností. Jako cíl ho zřejmě nejde nikdy plně dosáhnout, ale již i určité přibližování se k němu a naplňování jeho prvků a požadavků, má jistě svoji značnou cenu. Jde tedy vždy o celkové směřování.

Ostatně se domnívám, že by česká právnická i ostatní vědecké terminologie již měly při překladu dvou slov „*sustainable development*“ začít používat asi jen dvou slov tedy „**udržitelný rozvoj**“, možná ještě lépe „**udržitelný vývoj**“. Vždyť co je v přírodě i životě společenském trvalé?!

Konečně již řecký filosof Hérakleitos z Efesu říkával, že „*Jediná konstanta našich životů je změna.*“.

Literatura

Damohorský, M. a kol.: Právo životního prostředí. 3. vydání. C.H. Beck, Praha 2010.

Damohorský, M.: Dva koncepty Josefa Vavrouška, ČPŽP č. 4/2024, str. 13–16.

Damohorský, M., Stejskal, V.: Diplomové práce z oblasti práva životního prostředí oceněné Cenou Josefa Vavrouška v jubilejním 25. ročníku. PF UK Praha 2020. Předmluva.

Koukolík, F.: Fyziologický základ chování člověka ve vazbách na trvale udržitelný vývoj a uchování vztahů člověk – příroda (Současnost a alternativy vývoje). Český ekologický ústav, Praha 1994

Koukolík, F. – Drtilová, J.: Vzpoura deprivantů. Makropulos, 1996.

Naše společná budoucnost. Academia, Praha 1991

Vavroušek, J. a kol.: Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života. Sborník přednášek. STUŽ a Přírodovědecké fakulta Univerzity Palackého. Olomouc 1993

Autor:

Prof. JUDr. Milan Damohorský, DrSc.

Katedra práva životního prostředí
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
damohors@prf.cuni.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá aktuální problematikou, kterou celosvětově, v Evropské unii i v České republice představuje koncept tzv. „trvale udržitelného rozvoje“, a to ve všech třech jeho dimenzích (ekonomické, sociální a environmentální). Pozornost je věnována zejména jeho využívání a roli v právu, ale i dalším společenským souvislostem. Závěrem je učiněno několik úvah z pohledu *de lege ferenda*.

Klíčová slova: trvale udržitelný rozvoj, přírodní zdroje, biodiverzita, normální osobnosti a deprivanti.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT – FUNKCIONAL AIM OR JUST A CHIMEARA

Abstract

Contribution deals with very actual problem of the sustainable development, which is on the international, European and Czech level represented especially by its economic, social and environmental dimensions. Attention is focused mainly on its role in law, as well as in other social consequences. In the conclusions there are several ideas for the future.

Keywords: sustainable development, natural resources, biodiversity, normal personalities and the deprivants.